

СЕРАЯ А. К.,

аспірант кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»)

УДК 347.133.4

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОВІРНОСТЕЙ

У статті проаналізовано основні наукові підходи та положення нормативно-правових актів України, що стосуються видів довіреностей, виділено найвдаліші з погляду теорії та практики класифікації довіреностей, запропоновано авторський підхід до класифікації довіреностей відповідно до їх форми та території дії.

Ключові слова: генеральна довіреність, довіреність, доручення, класифікація, нотаріальне посвідчення.

В статье проанализированы основные научные подходы и положения нормативно-правовых актов Украины, касающиеся видов доверенностей, выделено удачные с теоретической и практической точки зрения классификации доверенностей, предложен авторский подход к классификации доверенностей в соответствии с их формой и территорией действия.

Ключевые слова: генеральная доверенность, доверенность, поручение, классификация, нотариальное удостоверение.

The article analyzes the main scientific approaches and provisions of Ukraine's normative legal acts concerning the types of powers of attorney, the successful classification of powers of attorney has been singled out from the theoretical and practical point of view, an author's approach to the classification of powers of attorney according to their form is proposed.

Key words: general power of attorney, power of attorney, order, classification, notarization.

Вступ. З кожним роком питання представництва інтересів особи за договором та наукові дослідження, які стосуються поняття та правової природи довіреності як письмового документа, що підтверджує повноваження представника у відносинах із третіми особами, набувають все більшої актуальності. Враховуючи, що у багатьох сферах суспільних відносин представництво особи здійснюється саме за нотаріально посвідченою довіреністю, питання класифікації довіреностей набуває не лише науково-теоретичного, а й практичного значення.

Дослідженню питання класифікації довіреностей у науці не приділено значної уваги. Розмежування видів довіреностей відповідно до їх характерних ознак здійснювалося вченими-цивілістами у рамках дослідження особливостей договірної представництва, зокрема дане питання порушувалося у працях С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, О.І. Харитоновна, О.В. Харитонової, І.О. Гелецької, І.Ю. Доманової, Л.І. Шаповал.

Проте наявні наукові класифікації не враховують подвійної правової природи довіреності як документа, що має матеріальний зміст та процесуальну форму, немає єдиної думки з приводу видів довіреностей відповідно до їх юридичного змісту та форми.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження та аналіз положень наукової доктрини та законодавчих підходів до класифікації довіреностей, визначення найвдаліших із погляду теорії та практики класифікацій довіреностей, надання власних пропозицій щодо удосконалення класифікацій довіреностей відповідно до їх форми, змісту, території дії.

Результати дослідження. Класифікація – це систематизований розподіл явищ і об'єктів на певні групи, класи і розряди залежно від їх однорідності чи різнорідності. Як правило, у основі класифікації лежить якісна ознака [1, с. 27]. Оскільки довіреність має подвійну природу, умовний розподіл довіреностей на види може бути зроблений відповідно як до ознак її матеріального змісту, так і її процесуальної форми. Наукові класифікації спираються на матеріально-змістовні ознаки довіреності, що характерні для неї як для письмового документу. Ані Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), ані жоден інший нормативно-правовий акт не наводить класифікації довіреностей. Можна сказати, що питання поділу довіреностей на види є надбанням правової доктрини.

Найпоширенішим критерієм для класифікації довіреностей є обсяг повноважень, що надаються повіреному особою, котру він представляє, за яким розрізняють 2 види довіреностей: 1) загальна довіреність; 2) спеціальна (у т. ч. разова) довіреність. Загальна (генеральна) довіреність уповноважує представника на вчинення правочинів та інших юридичних дій різного характеру. Спеціальна довіреність надає повноваження на здійснення юридичних дій або правочинів певного типу. Якщо особа, яку представляють, уповноважує на здійснення якого-небудь одного правочину або юридичної дії, то спеціальна довіреність називатиметься разовою довіреністю. Така довіреність може видаватися, наприклад, юристам для захисту інтересів організацій у суді [2, с. 156; 3, с. 345; 4, с. 230].

Проте не всі науковці притримуються такого погляду на класифікацію довіреностей. Зустрічається і дещо відмінна класифікація за обсягом повноважень, які має представник, відповідно до якої виділяють три види довіреностей: а) загальна (генеральна), що передбачає повноваження на здійснення представником сукупності різнорідних юридичних дій (довіреність на управління майном); б) спеціальна, яка надає представнику право на здійснення кількох однорідних юридичних дій (довіреність на одержання вантажів, що періодично надходять на ім'я особи); в) разова, яка встановлює повноваження представника на здійснення якої-небудь однієї юридичної дії (довіреність на одержання заробітної плати) [5, с. 408].

Про поділ довіреностей на загальні, спеціальні, разові відповідно до обсягу повноважень, що належать представникові з тотожним тлумаченням, йдеться у багатьох наукових джерелах [6, с. 157; 7, с. 254; 8, с. 27].

Деякі автори не ототожнюють загальну і генеральну довіреність, говорячи, що генеральна довіреність надає представнику право на вчинення максимально широкого кола юридично значимих дій, адже видається на укладання будь-яких угод. Наприклад, особа, яка відбуває у довготривале відрядження за кордон, може видати генеральну довіреність, на підставі якої уповноважена особа може мати право: укласти всі дозволені законом правочини щодо управління та розпорядження майном; купувати, продавати, дарувати, приймати в дар, обмінювати, заставляти і приймати в заклад житлові будинки, інше майно; проводити розрахунки за укладеними правочинами, отримувати належне довірительві майно (гроші, цінні папери), а також документи від всіх осіб, установ, підприємств та організацій, у т. ч. із відділень банків, інших кредитних установ, установ зв'язку, пошти, телеграфу, розпоряджатися рахунками у банках, отримувати поштову, телеграфну та іншу кореспонденцію, в т. ч. грошову чи посилочну; вести від імені довірителя справи в усіх судових установах із усіма правами, які закон надає позивачеві, відповідачеві, третій особі та потерпілому, в т. ч. з правом повної чи часткової відмови від позовних вимог, визнання позову, зміни предмета позову, укладання мирової угоди, оскарження рішення суду, пред'явлення виконавчого листа до стягнення, отримання присудженого майна або грошей [9, с. 287; 10, с. 56; 11, с. 90].

Такі довіреності зазвичай видаються на тривалий строк, право вчинення правочинів за нею може надаватися більше, ніж одному представнику та включати право

на передоручення. Вони містять загальні формулювання, наприклад: «представляти інтереси у будь-яких установах», «замовляти та отримувати будь-які документи».

Якщо більшість цивілістів розрізняють разову, спеціальну та загальну (генеральну) довіреності, то фахівці у галузі нотаріату нерідко або заперечують проти такого поділу, або критично ставляться до виокремлення того чи іншого виду довіреності [12, с. 34]. Серйозні заперечення висуваються проти визнання загальної довіреності. Саме цей вид довіреності, на думку багатьох нотаріусів, сьогодні є найбільш спірним.

Так, С.Я. Фурса та Є.І. Фурса зазначають: «Останнім часом як у нотаріальній практиці, так і в юридичній літературі з'явилася велика кількість т. зв. «генеральних» довіреностей. Деякі автори юридичних видань, пропонуючи зразки нотаріальних документів, намагаються створити універсальну довіреність, яка дозволить довірителю передати всі свої права довіреному щодо розпорядження всім належним йому майном. Просто вражають деякі зразки нотаріальних документів, які нагадують швидше заповіти, ніж довіреності. У нотаріальній практиці України спостерігаються непоодинокі випадки засвідчення таких «генеральних довіреностей», хоча законом не передбачено навіть такого юридичного терміну. Посвідчення подібних генеральних довіреностей призводить до позбавлення власників їх майна, росту кількості як цивільних, так і кримінальних справ у судах» [13, с. 105].

Таку думку не поділяють Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, А.І. Дрішлюк. По-перше, не лише автори юридичних видань, але й багато практиків нотаріату з великим досвідом прагнуть полегшити громадянам умови оформлення документів та передання повноважень іншим особам. Наприклад, коли людина їде у тривале відрядження і не знає точного строку повернення, вона не може бути впевненою щодо ситуацій, які можуть виникнути стосовно реалізації її прав. Отже, постає питання, що простіше: на кожний випадок видавати окрему довіреність (але чи можна передбачити всі необхідні випадки, і скільки коштуватиме оформлення кількох довіреностей на всі випадки життя?) чи видати одну довіреність для вчинення різноманітних дій, необхідних під час здійснення управління майном відсутньої особи? По-друге, некоректним є порівняння довіреності із заповітом. Адже, крім того, що довіреність видається за життя; довіреність припиняється зі смертю особи (ст. 248 ЦК України), а діє лише протягом вказаного у ній строку (ст. 247 ЦК України) і в будь-який момент може бути скасована тим, хто її видав. Побожування, що хтось перебере на себе права довірителя, як це буває із заповітом, здаються марними, оскільки той, хто видає навіть загальну (генеральну) довіреність, зберігає достатньо правових засобів, щоб захистити свої права [12, с. 34].

На підтримку своєї думки автори зазначають також, що, хоча у ЦК України не вживається термін «генеральна довіреність», це не означає, що такої категорії не існує. Адже ЦК України взагалі не містить ні вичерпного переліку договорів, ні документів, що їх посвідчують, що цілком відповідає загальному принципу, який діє у приватно-правовій сфері (дозволяється все, що прямо не заборонено законом), а також принциповому підходу до визначення кола і меж дії правових засобів у сфері приватного права. Пропозиції відмовитися від посвідчення довіреностей, які передбачали б вчинення представником різноманітних дій, або щоб межі розпорядження майном були чітко викладені у довіреності (згадка про те, що представник має продати за визначену суму, подарувати конкретній особі тощо), здаються невинуватими і такими, що не відповідають загальним тенденціям розвитку цивільного права України на сучасному етапі як права приватного за своєю сутністю [12, с. 34].

На нашу думку, більш доречними є аргументи С.Я. Фурси та Є.І. Фурси [13, с. 105]. У їх розумінні суті загальних (генеральних) довіреностей відчувається значний вплив практики. Цивільне законодавство України дійсно не містить ні прямої, ні опосередкованої заборони видавати довіреність із широким і різноплановим колом повноважень. Проте, з погляду особливостей юридичної техніки, для нотаріуса практично неможливо скласти якісний проект такої довіреності. Особа з наміром посвідчити таку довіреність прийде до нотаріуса з вимогою посвідчити довіреність «на всі можливі дії, на період її перебування за кордоном».

Перелік сфер суспільних відносин, у яких для довірителя може бути необхідною участь представника, є нескінченним. Залишиться лише викласти текст довіреності «блоками» та із

застосуванням узагальнюючих формулювань, наприклад, «представництво інтересів у суді, інших державних органах і установах, розпорядження майном, управління банківськими рахунками» і т. д. Однак досить багато органів та установ вимагають, щоб у довіреності повноваження і перелік органів був конкретним. Наприклад, для представництва інтересів особи у податкових органах необхідно чітко вказати перелік цих органів із урахуванням актуальності їх офіційних назв на момент звернення. Якщо дана вимога не буде виконана, то повіреному буде відмовлено на підставі відсутності належних повноважень.

На нашу думку, поняття «генеральна довіреність» є не науковим, а народним. Буквально воно означає довіреність, що видається для представництва інтересів особи у принаймні двох неоднорідних сферах суспільних відносин, наприклад, довіреність на користування банківським сейфом та на представництво інтересів у суді.

Якщо звернутися до практики посвідчення довіреностей нотаріусами КМНО, то вони не відмовляють особам у посвідченні загальних (генеральних) довіреностей, намагаючись у проектах таких документів найбільш оптимально «за блоками» зазначити найбільш розповсюджені сфери відносин, у яких від імені особи за її відсутності буде діяти представник.

Не є дискусійним у науці питання існування т. зв. «разових» довіреностей. На нашу ж думку, виділення за критерієм обсягу повноважень такого різновиду довіреностей, як «разові», не є доречним. Під разовою довіреністю розуміють документ, що фіксує повноваження представника на виконання однієї юридично значимої дії або на виконання декількох однорідних дій, спрямованих на досягнення певного єдиного правового результату.

Проте сама назва «разова» передбачає, що така довіреність використовується лише один раз. Але ж у тексті довіреності не можливо обмежити представника у кількості вчинення однорідних дій, які він вчинятиме, а якщо подібне застереження і зробити, то недотримання даного положення не призведе до недійсності довіреності та неможливості її подальшого використання. Обмежити представника можна або шляхом ненадання йому повноважень, або шляхом зазначення у тексті виключних цілей, для яких повноваження надаються, або невеликим строком дії довіреності, але не можна вести мову про те, що вона буде разовою.

Так, наприклад, довіреність на отримання у секретаріаті вищого навчального закладу оригіналу диплома довірителя про вищу освіту. Припустимо, що на підставі такої довіреності представник звернувся до відповідного відділу вищого навчального закладу, у якому навчався довіритель, та заявив вимогу про отримання диплома, заповнивши заяву за зразком. Проте отримання самого диплома було призначене на наступний день. За таких обставин довіреність вже не буде разовою, оскільки представнику потрібно буде скористатися нею кілька разів. Вона називається спеціальною, оскільки «разовість» є характеристикою не змісту документа, а кількості можливостей для його правомірного використання. У такому разі, будь-яка довіреність, незалежно від обсягу повноважень, що в ній зафіксовані, може бути «разовою» або «багаторазовою» залежно від мети, з якою вона видана.

На нашу думку, найоптимальнішим є поділ довіреностей на загальні та спеціальні, причому спеціальною має вважатися довіреність, видана на виконання однієї юридично значимої дії або декількох різнорідних дій, спрямованих на отримання одного кінцевого результату. Також вважаємо, що в такому разі всі інші довіреності мають вважатися загальними.

Раніше не досліджувалося питання про поділ довіреностей на довіреності для дії за кордоном та довіреності для дії на території України. Останнім часом питання видачі документів для дії за кордоном, у т. ч. і довіреностей, залишається поза увагою як законодавця, так і науковців.

Справа в тому, що у країнах романо-германської правової сім'ї, де сформувалася система латинського нотаріату, нотаріус як уповноважений представник держави наділений досить широким колом повноважень. У разі посвідчення довіреності «латинський» нотаріус виконує відразу кілька дій: встановлює особу, яка звернулася, та обсяг її цивільної дієздатності, засвідчує справжність її підпису на документі, перевіряє зміст довіреності на відповідність вимогам чинного законодавства, роз'яснює довірителю основні положення законодавства щодо представництва за довіреністю та дії довіреності.

У більшості країн Загального права нотаріус (*public notary*) виконує досить обмежений перелік дій. Не у всіх випадках він уповноважений складати офіційні документи, перевіряти відповідність їх змісту законам та консультувати клієнтів із правових питань. До функцій нотаріуса належить лише засвідчення підпису особи, яка проставила його на документі. Не у всіх випадках нотаріус перевіряє обсяг цивільної дієздатності представника. За таких обставин довіреність є у розумінні нашого законодавства офіційною заявою із нотаріально засвідченим на ній підписом. Тому досить часто, готуючи довіреності для дії за кордоном, доводиться: включати до них специфічні терміни і формулювання, невластиві національному законодавству, робити переклад однією або кількома мовами, готувати та приєднувати до них афідевіти, проставляти на них апостиль або ж проводити їх повну консульську легалізацію.

Крім вищезазначених класифікацій довіреностей, практика дозволяє умовно розмежовувати їх також за можливостями відкликати таку довіреність на відкличні та безвідкличні (ч. 4 ст. 249 ЦК). Відкличну довіреність особа, яка її видала, має право відкликати у будь-який час. Відмова від такого права є нікчемною. Безвідклична довіреність припиняється в установленій у ній чи в законі строк.

За статусом суб'єкта, який є стороною довіреності, можна виділити довіреності від фізичних осіб та довіреності від юридичних осіб.

Довіреності юридичних осіб можуть бути легітарні, засновані на приписах засновницьких документів та делеговані, що варто відобразити в ст. 246 ЦК України. Легітарні довіреності засновані на прямій вказівці закону, наприклад, для учасників повних товариств чи іншого акта цивільного законодавства. На рівні засновницьких документів це може бути засновницький договір чи статут. Делеговані довіреності виходять від керівників юридичних осіб чи інших посадових осіб юридичних осіб, які мають легітимне право її представляти [14, с. 287; 15; 16; 17].

Також довіреності, видані юридичною особою або фізичною особою, можна поділити на: ті, у яких на стороні довірителя виступає один суб'єкт і ті, у яких на стороні довірителя виступають два суб'єкти. Довіреність, видана від імені декількох осіб, є досить недосконалою правовою конструкцією і на практиці зустрічається нечасто, як і заповіт подружжя. Не можна вважати довіреністю, виданою від імені кількох осіб, документ, який походить від однієї юридичної особи-довірителя, проте підписується декількома її керівниками (директорами).

За кількістю повірених, повноваження яких зафіксовані в документі, довіреності діляться на такі, що видаються на одного представника, і ті, що видаються на декількох представників. Особливістю таких довіреностей є те, що кожен із представників має право діяти окремо (якщо не передбачено інше), а от відмінити її дію лише щодо одного представника неможливо.

З цього приводу вчені зазначають, що колективні довіреності практикуються для представництва корпоративних прав (передача/делегування повноважень учасників господарських товариств чи інших корпоративних утворень для висловлення їх позиції на загальних зборах). Вони можуть підтверджувати повноваження на отримання однотипових платежів певній особі: старості групи на отримання стипендій, роздатчикам заробітної плати на отримання заробітної плати певного структурного підрозділу юридичної особи. Відповідно до п. 26 «Порядку посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених», доцільно також виділити довіреність, що видана тільки на одну особу, та довіреності, що видані на двох та більше осіб. Йдеться про довіреність із одним представником та довіреності з декількома представниками [14, с. 287; 15; 16; 17].

Крім цього, слід розрізняти імперативні довіреності, у яких є лише одна визначена особа без наділення її правом на передачу представництва чи імперативні умови її представництва перед третіми особами, та диспозитивні довіреності, за якими представник має право самостійно приймати рішення щодо передачі своїх повноважень іншим особам (заступникам) чи розумного відступу від умов учинення ним правочинів з третіми особами [14, с. 287; 15; 16; 17].

Іншими словами, довіреності діляться на ті, що «видані із правом передоручення», і ті, що «видані без права передоручення повноважень».

За строком, на який довіреність видано, їх можна поділити на безстрокові (діють до їх скасування), короткострокові (видаються строком до 7 років) та довгострокові.

Деякі вчені окремо виділяють професійні довіреності, зокрема довіреності на представництво в державних та судових органах щодо здійснення захисту прав фізичних та юридичних осіб. Такі довіреності можуть бути видані працівникові, наприклад, юристу юридичної особи або іншій особі, зокрема юристу, який представляє особу в органах дізнання, досудового слідства, суду, інших органах. Довіреності юристів на правозахисну діяльність за можливими повноваженнями є адвокатські, які є найбільш широкими за повноваженнями, зазначеними у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», юридичні кваліфіковані – які видаються для представництва у цивільних справах, та довіреності громадських захисників [14, с. 287; 15; 16].

Одним із досить важливих критеріїв для поділу довіреностей на види є їх форма. За формою виділяють просту письмову та кваліфіковану (нотаріально посвідчену). Нотаріально посвідчена довіреність видається, якщо правочин, на вчинення якого уповноважується представник, потребує за законом нотаріального посвідчення.

На нашу думку, за ознакою форми окремо слід виділяти довіреності, прирівняні до нотаріально посвідчених, наприклад, консульська довіреність. Такі довіреності, хоч і прирівнюються до нотаріально посвідчених за юридичною силою, мають іншу процесуальну форму та порядок реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей. Крім того, як уже було зазначено вище, довіреності можна поділити на ті, що мають діяти за кордоном, і ті, що видаються для користування ними на території України. З огляду на це, довіреності, на яких відповідно до законів та міжнародно-правових актів проставлений апостиль, або ті, що пройшли повну консульську легалізацію (для надання їм юридичної сили на території інших держав), варто виділити в окремі види відповідно їх процесуальній формі.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки: 1) на законодавчому рівні класифікація довіреностей не наводиться, вона може бути створена лише «штучно», шляхом аналізу нормативно-правових актів, наукових джерел, корпоративної та нотаріальної практики; 2) класифікація довіреностей має важливе прикладне значення, особливо для нотаріального посвідчення довіреностей і підготовки відповідних проектів довіреностей нотаріусами; 3) за обсягом повноважень довіреності слід ділити на загальні та спеціальні; 4) «генеральна довіреність» є народним поняттям і не може вживатися щодо довіреностей із широким колом повноважень; 5) відповідно до території, на якій будуть використовуватися довіреності, їх можна умовно поділити на довіреності для дії за кордоном та довіреності для дії на території України; 6) за критерієм форми існування довіреності можна поділити на: довіреності в простій письмовій формі; нотаріально посвідчені довіреності; довіреності, прирівняні до нотаріально посвідчених; довіреності, які пройшли процедуру проставлення апостиллю; довіреності, які пройшли повну консульську легалізацію; 7) за строком дії – безстрокові (діють до їх припинення), короткострокові та довгострокові; 8) залежно від мети, з якою вони видані – «разові» або «багаторазові».

Список використаних джерел:

1. Кальман О.Г., Христич І.О. Правова статистика: підручник. Харків: Право, 2004. 304 с.
2. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватні та публічні правовідносини представництва. Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Збірник наукових праць. Чернівці, 2002. С. 36–41.
3. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. Київ: Істина, 2011. 808 с.
4. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: із змінами та доповненнями станом на 26 березня 2010 р. / за ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovoї, Н.Ю. Голубевої. Київ: Правова єдність, 2010. 752 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: станом на 01 травня 2012 р. / за заг. ред. В.В. Богатиря. Київ: Центр навчальної літератури, 2012. 1024 с.
6. Цивільне право: у 2 т.: підручник / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків: Право. 2011. Т. 1. 656 с.
7. Білоусов Ю.В. Цивільне право України: навч. посіб. / за ред. Р.О. Стефанчука. Київ: Правова єдність, 2009. 536 с.
8. Леонідов О. Представництво та доручення. Вісник законодавства України: інформаційно-довідкові матеріали, анотації, коментарі, консультації. Київ, 2001. № 4. С. 26–28.
9. Цивільне право України. Загальна частина: Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Речове право. Спадкове право. Загальні положення про зобов'язання і договори: підручник / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. Київ: КНТ, 2008. 480 с.
10. Бичкова Т. Нотаріус посвідчує довіреність. Юридичний журнал: Аналітичні матеріали, коментарі, судова практика. Київ. 2002. № 5. С. 56–57.
11. Шаповал Л.І. Передання повноважень за довіреностями представнику та третій особі. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. Київ, 2008. № 1. С. 89–93.
12. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Дрішлюк А.І. Добровільне представництво у цивільному праві України: навч. посіб. Київ: Істина, 2007. 176 с.
13. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Нотаріат в Україні. Загальна частина: навч. посіб. Київ: Вентурі, 1999. 207с.
14. Бошицький Ю.Л. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. Київ: Ліра-К, 2013. 759 с.
15. Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.
16. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 17. С. 66. Ст. 632.

